

Je začasna raba urbanih prostorov nova priložnost v istrskih mestih?

 primorske.si/plus/7-val/je-zacasna-raba-urbanih-prostorov-nova-priloznost

Piše se leto 2020, svet se zbudi v novi realnosti, nič več ne bo tako, kot je bilo. Ali pač? Do sedaj nepredstavljen pojav epidemije je zajel vse pore družbe. Spremenile so se vrednote, naš vsakdanjik, način dela, socialna interakcija se prestavlja v virtualni svet, kultura in umetnost sta pospravljena v predal, javni prostor mest pa postaja prazen prostor, saj javnega življenja ne poznamo več.

Tako svetovno kot lokalno gospodarstvo plujeta v negotovosti. Gospodarska kriza, ki se oblikuje, se kaže tudi bolj oprijemljivo: predvsem v naraščajočih neenakostih, ki se materializirajo prek nižanja kakovosti bivanja, kakovosti prehrane, izobrazbe, nasilja, deložacij, v vse večjem razkolu med bogatimi in revnimi, razosebljanju prebivalcev ...

Najdlje, pogosto še dolga leta po tem, ko je prava kriza že mimo, pa njene posledice ostajajo vidne v prostoru. Po naših mestih so še danes prisotne sence gospodarske krize iz leta 2007; večinoma v obliki opuščenih gradbišč, nedokončanih nepremičninskih objektov, urbanih praznin in propadajočih investicij ter praznih ali delno zasedenih novozgrajenih poslovnih ter večstanovanjskih zgradb. Ti problemi se s krizo, ki prihaja, samo še stopnjujejo.

Delamaris v Izoli, v lasti slabe banke Heta Asset Resolution, čaka na princa s čarobno paličico.

Razvrednotena urbana območja

Nekaj takih primerov je tudi v Istri. Izpostaviti velja predvsem nekdanji izolski tovarni Argo oziroma Arrigoni, zgrajeno leta 1881, in Delamaris oziroma Ampelea, ustanovljena leta 1879, ki ju zaznamuje opuščen program, degradacija kulturnih in naravnih danosti ter propadajoča profana tehnična in stavbna dediščina. Podobno velja za zapuščeno izolsko Ladjedelnico 2. oktober in delno prazen stanovanjski kompleks Nokturno na Markovcu, zgrajen leta 2009 ter delno prazen poslovno-stanovanjski objekt Kopraska vrata, zgrajen leta 2007.

Začasna raba prostora bi lahko bila ena od možnih rešitev oziroma prvi korak v iskanju ustrezne in trajnejše ponovne uporabe stavb in prostorov v mestu.

Naštete razvrednotene, propadajoče in neizkoriščene nepremičnine - kot je denimo območje Arrigonija, ki je že več kot 15 let prazno - s tem, ko čakajo, da njihova menjalna vrednost na nepremičninskem trgu zraste, vplivajo na degradacijo omenjenih urbanih območij tako s prostorskega kot z estetskega, kulturnega, socialnega in trajnostnega vidika. Časovna nedefiniranost ureditve teh prostorov povečuje ne le ekonomsko, temveč tudi družbeno ceno njihove prenove, ki se zrcali v degradaciji javnega prostora, socialni homogenizaciji in izgubi lokalne identitete. Še posebej območje nekdanj največje tovarne predelave hrane na Jadranu - Arrigoni, ki je ena izmed najbolj prepoznavnih industrijskih arhitektur v Istri, in območje zapuščene tovarne ribjih konzerv Delamaris ter izolske Ladjedelnice 2. oktober, so prostori, ki so Izoli vtisnili pečat ribiškega mesta. Nekoč so bili ti prostori ponos in simbol mesta. Vse, kar v Izoli danes priča o tej bogati zgodovini, so le urbane praznine, arhitekturni ostanki zapuščenih, propadajočih industrijskih obratov in 50-metrski opečnat dimnik Arrigonja. Slednji kljub vsem bitkam, polemikam in peticijam, ki potekajo na račun danega območja, še vedno trdoživo vztraja kot spomin na nekdanjo gonilno silo Izole.

Uporabna in menjalna vrednost prostora

Institucionalnih struktur, ki upravljajo s temi nepremičninami, med njimi kot eden največjih lastnikov izstopa slaba banka DUTB, družbeno-kulturni aspekti revitalizacije mestnih središč ne zanimajo v veliki meri. Njihovo primarno izhodišče je, da se te prostore kapitalizira oziroma monetizira, proda za čim višjo ceno. Pri tem pa se pozablja, da so tovrstne institucije, kot je DUTB, del sistema državnih institucij širšega javnega pomena, ustanovljenih s pomočjo davkoplačevalskega denarja, ki ga je država namenila za sanacijo slovenskih bank in gospodarstva. Potemtakem se je potrebno vprašati ali "državno" pomeni tudi "javno" oziroma delovanje v javno korist, pri čemer je primarnega pomena, kako javno korist definiramo - kot obliko ekonomskega ali socialnega kapitala?

Prostor je dandanes v pretežni meri razumljen kot tržno blago, kjer ima njegova menjalna vrednost absolutno prednost pred njegovo uporabno vrednostjo.

Prostor je dandanes v pretežni meri razumljen kot tržno blago, kjer ima njegova menjalna vrednost absolutno prednost pred njegovo uporabno vrednostjo. Uporabna vrednost prostora je subjektivna, to je vrednost, ki temelji na koristnosti prostora in zadovoljuje potrebe uporabnika. Menjalna vrednost prostora je objektivna, to je vrednost, oblikovana s ponudbo in povpraševanjem. Za razliko od uporabne vrednosti, ki temelji na uporabnosti oziroma koristnosti prostora, menjalno vrednost ustvarijo ljudje.

Prebivalci po koščkih izgubljajo svoje mesto

Prostor in z njim povezano lokalno okolje se vse bolj obravnavajo le kot ekonomske dobrine, ki jim je mogoče odvzeti družbene, zgodovinske in simbolne pomene ter jih pretvoriti v tržno blago. Vse to se manifestira tudi pri nas. Arrigoni, Ladjedelnica 2. oktober in Delamaris so postali prizorišče kapitalističnega spektakla, igrišče in bojišče za politiko ter kapital. Britanski marksistični urbani teoretik **Andy Merrifield** v svoji knjigi *Novo urbano vprašanje* opredeli mesto kot "prostor, kjer kapital pleni, razlašča proračun za kolektivno porabo, napihuje vrednost zemljišč, saj urbani prostor obravnava kot blago,

kot čisto finančno sredstvo, ki ga izkorišča in hkrati prisilno razseljuje ljudi". Ta pojav Merrifield poimenuje neohaussmanizacija - kot novo poglavje v stari zgodbi urbane prenove. Izvira iz izraza haussmanizacija (po G. E. Haussmannu), ki je zaznamovala Pariz v 19. stoletju. Z rušenjem srednjeveških predelov mesta in vzpostavljanjem širokih bulvarjev, parkov in avenij se je oblikoval novi urbanizem, ki je počistil z revnimi predeli Pariza in vzpostavil novo, a tudi bolj socialno homogenizirano mestno središče. Podobna zgodba se sedaj dogaja povsod po svetu. Mestne in nacionalne politično-ekonomske sile pod pritiskom trans-nacionalnih in korporativnih centrov moči ter s podporo nacionalnih vlad zahtevajo in izsiljujejo spremembe v urbanem okolju. Ti pod krinko izboljševanja urbanega fizičnega okolja želijo spremeniti družbeno in politično okolje sebi v prid. Neohaussmanizacija je torej proces, v katerem so celice urbanega tkiva podvržene tržnim procesom z namenom iz prostora iztisniti kar največji profit. In kaj potemtakem ostane malemu človeku, kje je tukaj javna korist oziroma skupno dobro?

Prebivalci po koščkih izgubljajo svoje mesto, svojo pravico do mesta. Svoje nezadovoljstvo s sedanjo globalno politiko in ekonomijo lahko izražajo le prek družbenih omrežij, saj so akcije družbeno-prostorskega upora trenutno prepovedane. Na tak način trenutni mehanizem delovanja institucij dejansko razgraja javno dobro in razoseblja javno korist. Institucije pri svojem delovanju zaenkrat ne kažejo pretirane zavezanosti k investiranju v javno dobro oziroma v splošno kakovost življenja za heterogene skupine prebivalcev. S posledicami, ki pri tem nastajajo, v smislu posegov in vplivov na lokalno okolje ter na razmerja in odnose med ljudmi, se ne ukvarjajo v zadostni meri. S svojim delovanjem zmanjšujejo pomen opolnomočenja skupnosti, kar se s trenutno epidemijo samo še stopnjuje.

Do pred nekaj leti nepredstavljivo zapiranje šol, vrtcev, kinodvoran, gledališč, muzejev, galerij, knjižnic, koncertnih dvoran, prepoved druženja in zbiranja na javnih mestih, postavlja pod velik vprašaj način ohranjanja, vzdrževanja javnega življenja in predvsem javnega prostora, v katerem vse to poteka. Ali nas to vodi do vse večje degradacije ne samo prostora temveč tudi družbe kot take? Kaj bomo storili z urbaniimi prazninami, ki se iz dneva v dan množijo, saj se poleg degradiranih območij, ki nas obdajajo že desetletje ali več, spopadamo z novimi, nastajajočimi neizkoriščenimi javnimi prostori mest in kulturnih institucij, ki že več kot leto dni samevajo?

Začasne rešitve za trajne učinke

V pričujoči rubriki se osredotočamo na prostorske frke in degradirana urbana območja so vsekakor ena izmed njih. Sprašujemo se torej, ali naj čakamo na slabo banko, investitorje, občinske oblasti ali morda na višje sile, ki naj bi dane prostore rešile pred nadaljnjim propadom oziroma rešile iz kremljev investitorskega urbanizma. Ali ni morda čas, da odreagiramo in za prostor ponudimo nove smeri razvoja, saj prostora ni na pretek?

Začasna raba prostora bi lahko bila ena od možnih rešitev oziroma prvi korak v iskanju ustrezne in trajnejše ponovne uporabe stavb in prostorov v mestu. Zavedati se je treba, da je mesto živa, nestanovitna tvorba, katerega edina stalnica je nenehna spremenljivost. Izhajajoč iz tega dejstva sta fleksibilno razmišljanje in upravljanje s prostorom ključnega

pomena, da ta pre/za/živi. Pri upravljanju z urbanim prostorom je zato pomembno, da se stremi tudi k temu, da je prostor izkoriščen v procesu svojega razvoja, da se odpira uporabnikom in se je hkrati zmožen prilagajati njihovim potrebam v času.

Urbanistično načrtovanje, v katerem prevladuje arhitektura, pretežno ohranja svojo statično naravo in producira "dokončne" rešitve. Te načrtovane "dokončne" rešitve pa pogosto prihajajo v neskladje z družbeno razvojnimi spremembami, ki potekajo po pravilih življenjskega ciklusa. Neskladje v bivalnem okolju se lahko manifestira v preobremenjenih prostorskih enotah ali pa, nasprotno, v neizkoriščenih, praznih oziroma degradiranih območjih. Prav zato bi morali več pozornosti posvečati prehodni, začasni in spreminjajoči se rabi prostora in poleg tega misliti tudi na to, kakšen vpliv bodo naši posegi imeli na razmerja in odnose med ljudmi. Načini in postopki planskega nadzora urejanja prostora so namreč predolgi in preveč togi, da bi lahko sledili potrebam razvoja mesta in dinamiki pobud. "Sodobni urbanizem naj ne določa, ampak omogoča," v svojih delih zagovarja arhitekt **Janez Koželj**.

Riba v Izoli in Libertas v Kopru

Izpostavljam dva aktualna primera začasne rabe prostora, s pomočjo katerih želimo predstaviti družbene in kulturno-umetniške ter trajnostne učinke, ki jih dana prostorska praksa lahko prinese v prostor. V obeh primerih gre za skupnostno prakso, ki si prizadeva za javno dobro v prostoru, in ne za prakso, ki v prostor posega zaradi individualnih interesov po poblagovljenju in profitabilnosti prostora.

Prvi primer začasne rabe prostora, ki presega ekonomske interese in razkriva potencial mestnih prebivalcev, ki lahko od spodaj navzgor poganjajo neformalno in samoorganizirano kulturno produkcijo mesta, je območje Ribe v Izoli. V tem nekdanjem ribiškem obratu, ki je med Dantejevo ulico in srednjo gostinsko šolo, se je v zadnjem desetletju razvilo samoniklo kulturno vozlišče, ki združuje pestro paleto ustvarjalcev: od vizualnih performativnih umetnikov, oblikovalcev, arhitektov, restavratorjev in vse do glasbenikov ter poetov. Z lastnimi rokami so zapuščene prostore očistili in po principu naredi sam (DIY) uredili z recikliranimi materiali ter vzpostavili ateljeje, glasbeni in fotografski studio, mizarsko in šiviljsko delavnico ... Degradirano urbano območje so tako pretvorili v kreativno cono za ustvarjanje in uresničevanje projektov ter kulturnih dogodkov, ki jih v domačih prostorih ali običajnih pisarnah ne bi mogli uresničiti. S svojim delovanjem ustvarjalci v Ribi širijo sodobno kulturo na področju umetnosti v Istri in širše. Kot pravi eden izmed prvih prebivalcev Ribe, ki je obenem tudi kurator festivala sodobne umetnosti Izis, intermedijski umetnik in producent **Marko Vivoda**: "V lanskem letu smo v prostorih Ribe producirali 12 umetniških del različnih umetnikov in lastne produkcije. Delo z različnimi umetniki in proces razvijanja idej krepi našo povezanost in kritično mišljenje. V času pandemije večino časa preživimo v Ribi, živimo kot v komuni, ki skrbi za vse, ki živijo v njej."

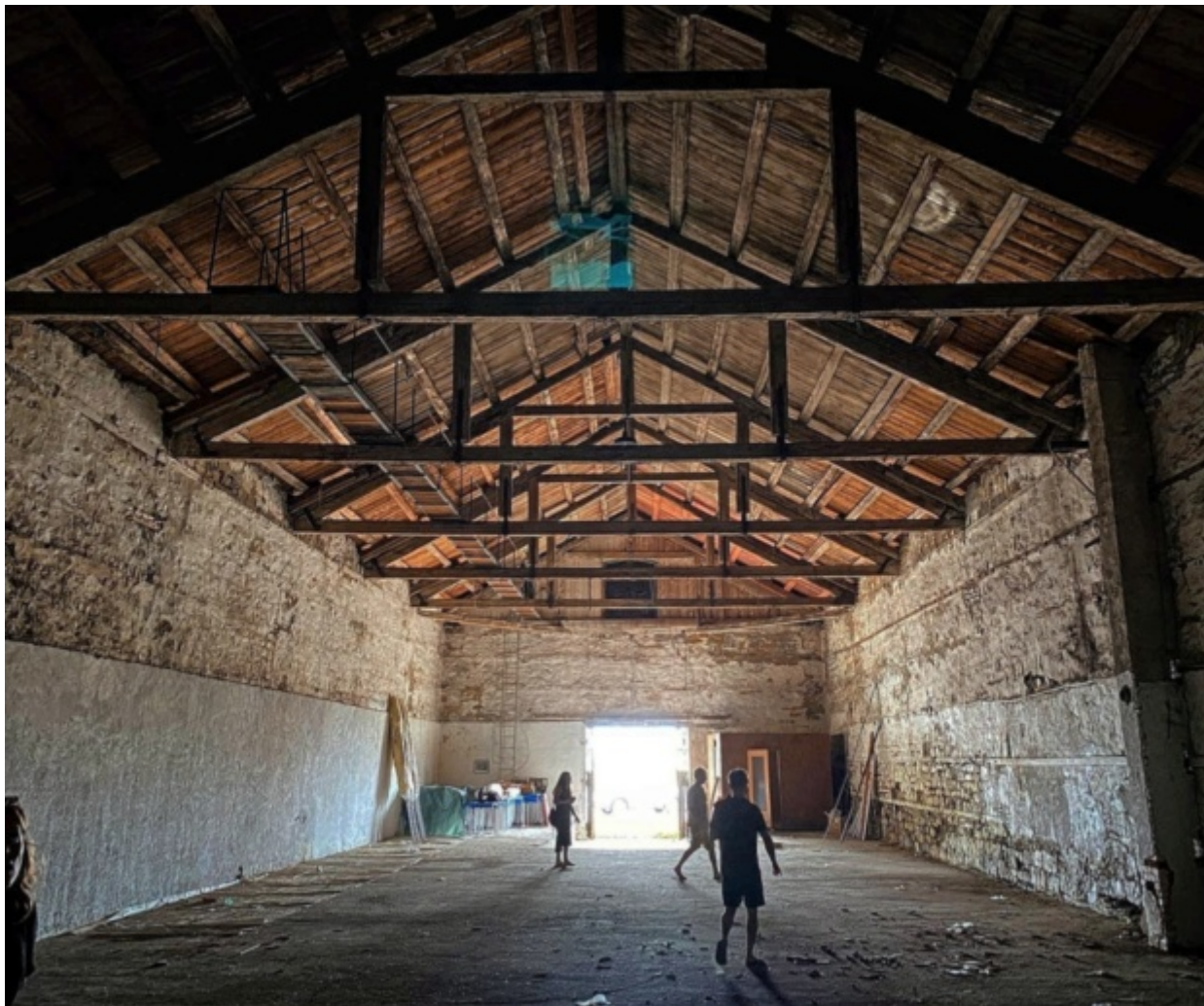
Riba, nekdanji ribiški obrat v Izoli, je postal kreativno vozlišče številnih umetnikov. (foto: Osebni arhiv Ribe)

Prav v Ribi se je lansko leto pod okriljem festivala Izis rodila razstava Fuck off Illusion, ki je v prostore nekdanjega skladišča soli Libertas v Koprju privabila več kot 800 obiskovalcev iz Slovenije in tujine. Tako se je zapuščeno skladišče soli prebudilo iz dolgoletnega spanca in ponovno zaživel. Glede na to, da je objekt vrsto let stagniral, so ustvarjalci festivala Izis vložili veliko časa in energije, da so ga očistili, pobelili, zakrpal večje luknje na strehi in napeljali provizorično omrežje elektrike po prostoru. Iz prostora jim je uspelo iztisniti maksimum. Lahko bi rekli, da je bila razstava Fuck off Illusion neke vrste stimulator, ki je Libertas rešila pred nadaljnjim propadanjem in nakazala njegovo novo pot. Sedaj v prostorih Libertasa potekata dve razstavi: Tomos in Arhitektura. Skulptura. Spomin. Umetnost spomenikov Jugoslavije 1945-1991. V dveh letih naj bi Libertas postal Center kreativnih industrij. V vmesnem času, do začetka prenove, pa naj bi še naprej služil različnim kulturnim dogodkom. Mestna občina Koper je v danem primeru sprejela in še vedno spodbuja koncept začasne rabe prostora ter je s poskusom revitalizacije Libertasa stopila k udejanjanju te prostorske prakse.

Razstava Fuck of Illusion je v prostore koprskega Libertasa privabila številne obiskovalce. Trenutno je tam na ogled razstava o Tomosu. (Foto: David Lotrič)

Oba omenjena primera, Riba in Libertas, kažeta na to, da je s praktičnimi projekti samoorganizacije od spodaj navzgor možno vzpostaviti alternativne modele prostora, ki delujejo kot oblika kreativne kritike razmer in hkrati kot dokaz, da je možno z aktivnim sodelovanjem na lokaciji spremeniti odnos prebivalcev do okolja tako, da ga ne smatrajo kot danost, temveč da obstaja možnost, da lahko na svoje bivalno okolje vplivajo in ga tudi spreminjajo. Tu velja izpostaviti, da poleg tega, da so začasni uporabniki preprečili nadaljnjo fizično degradacijo prostora s tem, ko so prostor začasno prevzeli, ga delno prenovili in uredili, s svojim delovanjem sprožili tudi spremembe družbeno-prostorskih odnosov in prispevali k dvigu nematerialnega urbanega socialnega in kulturnega kapitala.

Pred začasno rabo je bilo treba Libertas temeljito očistiti in pripraviti na novo življenje. (Foto: Luka Murovec)

Kako naprej?

Če bomo z reševanjem degradiranih urbanih območij, predvsem naše dediščine, čakali na premožne investitorje ali na institucije, kot je DUTB, da nepremičnine preprosto prodajo za čim višjo ceno, brez vzpostavljanja kakršnih koli dolgoročnejših lokalno in družbeno razvojnih smernic, nam razen dimnika v Arrigoniju in nekaj ruševin ne bo ostalo nič več. Čas bi bil, da se iz prejšnjih kriz in različnih uspešnih prostorskih praks, ki temeljijo na lokalnih pobudah, nekaj naučimo in začnemo na prostor gledati in ga reševati drugače. Predstavljeni degradirani urbani prostori so s tega vidika obravnavani tudi kot skupni in ne le zasebni “kapital” mesta, zaradi česar mora vsaka nadaljnja strategija razvoja potencialov teh območij temeljiti na procesih participativnega sodelovanja širšega kroga deležnikov in ne le lastnikov nepremičnin. Kot je rekel španski sociolog **Manuel Castells**, je mesto že tisočletja res “sistem potrošnje”, vendar gre za sistem “kolektivne in ne individualne potrošnje”, kjer je potrebno slediti kolektivnemu razvoju prostora, ki na dolgi rok prinaša kakovost življenja vsem in ne le peščici izbranih.
